

ЗМІСТ

Ганна Улюра

Антуан де Сент-Екзюпері: «Сьогодні
ввечері я відповідаю за все небо»

· 7 ·

НІЧНИЙ ПОЛІТ

· 29 ·

ПЛАНЕТА ЛЮДЕЙ

· 107 ·

ЛИСТ ДО ЗАРУЧНИКА

· 259 ·

I

ГОРБИ ПІД ЛІТАКОМ уже врізали свої тіняві заріжки у вечірнє злото. Рівнини починали жевріти, але якимось незгасним світлом: у цій країні вони не перестають віддавати своє злото, так само як ще довго по зимі не перестають віддавати сніг.

I пілот Фаб'єн, ведучи з далекого півдня, з Патагонії, поштовий літак на Буенос-Айрес, дізнавався про близький вечір із тих самих ознак, що й води в гавані: з погідності, з легких брижів, що проступають на тихих хмарах. Він мовби виходив на рейд, безкрай та супокійний.

Іноді в тій тиші йому здавалося, що він проходжується, що він вівчар. Патагонські вівчарі бредуть поволі від отари до отари; Фаб'єн ішов від міста до міста, він пас ті містечка. Він здибував їх що дві години; міста приходили на водопій до берегів річок або скубли траву в долинах.

Часом, по кількастах кілометрах степу, безлюднішого за море, він пролітав над самотнім хутором; той, гублячись у хвилях прерії, неначе забирав із собою тягар людського буття. Тоді Фаб'єн, похитуючи крильми, вітав той корабель.

«Видно Сан-Хуліан; за десять хвилин ідемо на посадку».

Бортрадист передав цю звістку по всій лінії.

Десь на дві з половиною тисячі кілометрів, од Магелланової протоки до Буенос-Айреса, розсіялись льотні поля; всі вони однакові поміж себе, але за цим аеродромом заходила ніч; так в Африці за останнім упокореним селищем пролягає межа незнаного.

Радист передав пілотові папірця:

«Довкола такі бурі, що у мене в навушниках без угаву тріщить. Може, заночуємо в Сан-Хуліані?».

Фаб'єн усміхнувся: небо спокійне, як вода в акваріумі, і всі аеропорти попереду повідомляють: «Безвітря, погідно». Він відповів:

«Летімо далі».

А радист думав, що десь, ніби хробаки в овочі, причайлися бурі; ніч здавалася пишна, а проте вже псувалася: йому було неприємно поринати в ту пітьму, що крила в собі гнилизну.

Спускаючись повільно над Сан-Хуліаном, Фаб'єн відчув утому. Все, що нам у житті таке любе: будинки, кав'яреньки, дерева, — все це виростало, сунучи на нього. Він скидався на завойовника, що ввечері, після звитяги, розглядається на землі підбитого царства і відкриває тихе щастя людей. Фаб'єн мав потребу скинути свій обладунок, знову відчувати вагу натомленого тіла, бо у втомі є своя втіха, і стати простою людиною, що бачить із вікна той самий нерухомий краєвид. От би оселитися в цьому дрібному містечкові, а оселившись, полюбити його, полюбити його тихе життя. Воно вгамовує людину, мов кохання. Фаб'єнові хотілося б прожити тут довго, хотілося б дістати тут свою частку вічності; йому здавалося, що містечка, де він пробув годину, садки, обведені старими мурами,

існують одвіку, байдужі до його, Фаб'єнового, життя. А містечко піднімалося назустріч екіпажеві і брало його у свої обійми.

Фаб'єн думав про товариство, про лагідних дівчат, про затишок білого убруса, про все те, до чого ми звикаємо поволі й навіки. А містечко бігло вже попід крилами, виставляючи напоказ таємниці своїх садків: мури вже їх не боронили. Але, приземлившись, Фаб'єн збагнув, що тільки й бачив, як кілька людей ліниво поралися коло каміння. Містечко самою своєю непорушністю стерегло секрети своєї прихильності, воно відмовляло Фаб'єнові ласки: щоб здобути її, треба зрестися живого діяльного чину.

Десять хвилин — і Фаб'єн знов у повітрі.

Він обернувся на Сан-Хуліан: тільки й видно, що жменьку вогників, потім кілька зірок — моргнувши до нього востаннє, вони розсипались на порох.

«Уже не бачу приладів — увімкну світло».

Він торкнувся контактів; але світло червоних лампочок у кабіні потопало в блакитному сяйві смерку, не освітлюючи циферблатів. Він сягнув рукою до лампочки: пальці не почервоніли.

«Ранувато».

А ніч піднімалась, неначе темний дим, і стелилась по вибалках. Улоговини зливалися з рівнинами. У селах спалахували вогники; їхні сузір'я перекликалися між собою, і Фаб'єн, блимаючи бортовими ліхтарями, відповідав їм. Ціла земля роїлась і надила вогнями, кожен дім запалював проти безкрайної ночі свою зірку; так маяк кидає промінь у море. Блищики яскрилися скрізь, де були люди.

Фаб'єн тішився, що його літак заходив сьогодні у ворота ночі, як судно заходить на рейд — вільно й плавко.

Він нахилився до щитка з приладами. Фосфорні стрілки вже починали світитися. Перевірив один по одному циферблати і був задоволений. Отож він засів у небі цупко. Торкнувши пальцем крицевий лонжерон, відчув, як б'ється у металі життя: метал не тремтів, а жив. П'ятсот кінських сил, у двигун запряжених, зродили десь у самій речовині найлегші струми — холод металу перетворився в оксамитову плоть. Пілот знову відчував нині в польоті не запаморочення, не п'янку радість, а тільки таємничу роботу живого організму.

Тепер, створивши собі світ, він захотів уместитися в ньому зручніше.

Він постукав об електричне табло, перевірів один по одному контакти, трохи пововтузився і сів міцніше, добираючи найкращої пози, аби відчувати кожен поштовх п'яти тонн металу, що їх завдала собі на плечі хистка ніч. Потім помацав і запасну лампочку, поставив її на місце, пустив і знов поторгав, переконався, що вона не випорсне, торкнув кожну ручку, кожен важіль, приміряючись хапати їх одразу й напевне, звикаючи орудувати пальцями навпомацки. Потім, як пальці засвоїли це, він дозволив собі запалити світло, і кабіна враз прикрасилася точними приладами; тепер він стежив, як пірнав літак у ніч, лишень за циферблатами. А що нічого не дрижало, не вібрувало, не гойдалося, — і гіроскоп, і висотомір, і режим мотора — все було стабільне, — він витягся, відкинувся на шкіряному сидінні і поринув у політ, у глибокі роздуми, що тішили, не знати чого, надією.

* * *

І тепер, ідучи своїм нічним дозором, він побачив, як ніч виявляє людину: її заклики, вогні, непокій. Ота проста зірочка в пільмі — то дім, і в ньому — самотність. А та, що згасла, — то дім, де знайшло притулок кохання. Або туга. Дім, що вже не подає знаків решті світу.

При лампі сидять біля столу, схиливши голови на руки, селяни, снують у голові невиразні, їм самим незнані мрії; вони й гадки не мають, що їхнє бажання витає так далеко в густій ночі, що оповила їх. Та Фаб'єн бачить їх, коли, перелетівши тисячу кілометрів, відчуває, як вали, знесені з безодні, піднімають і опускають його літак, що в ньому пульсує життя. Він пробився, наче крізь десять воєн, крізь десять бур, пролинув по галявинах місячного сяйва, що постелились між бурями, і от звитяжець досяг нарешті цих вогнів. Людям здається, що лампа світить лише для їхнього вбогого столу; але світло від неї, пролетівши вісімдесят кілометрів, уже діткнуло когось, мов заклик, мов розпачливий крик із пустельного, в морі загубленого острова.

II

Отож три поштових літаки з Патагонії, Чилі й Парагваю вертали до Буенос-Айреса з півдня, заходу й півночі. Там пошту чекав уже літак, що опівночі вирушав до Європи.

Троє пілотів, кожен у своїй важкій колисці, серед ночі загублені, міркували про політ і, тримаючи курс на величезне місто, поволі спускалися зі своїх грізних або тихомірних небес, як спускаються з гір селяни-верховинці.

Рів'єр, директор мережі повітряних сполучень, походжав туди й сюди стартовим майданчиком на буенос-айреському

аеродромі. Він був мовчазний, бо жодний з трьох літаків ще не прибув, й день і далі таїв у собі небезпеку. Поступово, як надходили телеграми, Рів'єр усвідомлював: він щохвилини видирає дещо з лабетів у долі, звужує круг невідомого і витягає свої екіпажі з ночі на берег.

До Рів'єра підійшов службовець із радіограмою:

— Передає чилійський поштовий, йому видно вже вогні Буенос-Айреса.

— Гарзд.

Невдовзі Рів'єр почує гул мотора: ніч уже вертає йому одного літака; так припливи й відпливи сповненого таємниць моря викидають на пісок скарб, що його довго гойдала хвиля. А потім ніч віддасть йому і два інших літаки.

Тоді цей день дійде краю. Тоді натомлені команди підуть спати і свіжі їх заступлять. Але Рів'єр спочинку не матиме, бо доведеться клопотатися за європейський поштовий. І так буде завжди. Завжди. Вперше цей старий борець здивовано відчув, що втомився. Літаки прибувають, але вони ніколи не стануть для нього тією перемогою, що закінчує війну і кладе початок добі щасливого миру. Вони завше будуть тільки одним кроком, що веде за собою тисячу таких самих кроків. Рів'єрові здавалося, що він тримає в простягненій руці величезний тягар, і то довго, без відпочинку, без надії на відпочинок. «Старіюсь...» Очевидячки, він старіється, коли вже не має втіхи з самої лише дії. Дивно, такі думки його зроду ще не турбували. З журливим шепотом до нього підкочувалися хвилі зворушення, що його він досі притлумлював у собі: хвилі втраченого колись океану. «То це все так близько?» Отож-бо він якось непомітно й поволі дійшов старості, думки «а от настане час», думки, що так скрашує людське буття. Ніби

й справді колись-то може настати час і ти на схилку життя сягнеш щасливого спокою, того, що мариться. Спокою, одначе, нема. А може, нема й перемоги. Не можна раз і назавжди прибути геть усім поштовим літакам.

Рів'єр став коло старого механіка Леру — той порався з літаком. Леру, як і Рів'єр, працював уже сорок літ. І всю свою силу він обертав на працю. Коли о десятій увечері або опівночі Леру вертав до господи, перед ним не поставав якийсь інший світ; вороття додому не було для нього втечею. Рів'єр усміхнувся до того чоловіка з гладким лицем; механік показав на вісь, що мінилася синню: «Її були сильно закрутили, я попустив». Рів'єр нахилився до осі. Він знов повернувся до службових справ. «Треба сказати в майстернях, щоб вони припасовували такі штуки вільніше». Він помацав пучкою подряпини на металі й знову пильно глянув на Леру, на його суворі зморшки. Дивне запитання вихопилося у Рів'єра — він навіть посміхнувся, як питає:

— Леру, ви впадали за жінками?

— Та жінки, пане директоре, бачите...

— Вам, як і мені, все було ніколи...

— Ага, ніколи...

Рів'єр дослухався до його голосу — чи не чується в його відповіді гіркота; гіркоти, проте, не було. Озираючись на минуле життя, ця людина відчувала спокійну втіху теслі, що витесав прегарну дошку: «Ну от. Готове!».

«Ну от, — подумав Рів'єр. — Моє життя так само готове!»

Він одмахнувся від журних думок, утомою нав'яних, і рушив до ангара: десь у небі вже гудів літак із Чилі.

III

Далекий гул мотора щораз дужчав, зростав. Спалахнули стартові вогні. Червоні ліхтарі нічного освітлення ви-яскравили обриси ангара, радіощогл, прямокутного поля. Усе вбралося по-святковому.

— Он і він!

Літак уже біг по землі в промінні прожектора. Він сяяв, наче новий. От він став нарешті коло ангара: механіки й обслуга подалися до нього забрати пошту, проте пілот Пельрен не ворухнувся.

— Гей! Чого забарились? Вилазьте!

Пілот, ніби над чимось чаклуючи, не відповів. Дослухався, певне, до шуму польоту, що бринів ще в ньому. Він поволі похитав головою, нахилився й почав порпатися вниз. Нарешті випростався, обернувся до начальства, до товаришів і обвів усіх поважним поглядом, ніби оглядав свої статки. Здавалось, він підраховує, вимірює, зважує їх. Він чесно заслужив усе це: і по-святковому причепурений ангар, і міцноту цементу, і ген оте далеке місто, з його рухом, жінками і теплом. Тепер він міцно тримав людей у широких долонях, як своїх підданців: він міг їх торкнутися, почути, міг вилаяти їх. Спершу він навіть збирався їх вилаяти, такі-бо вони спокійні, певні своєї безпеки — стоять і милуються на місяць. Та він був милостивий:

— Пригощаєте ви!

І спустився з літака.

Йому хотілося розповісти про свій політ.

— Аби ви знали!..

Вважаючи, мабуть, що цим усе сказано, він заходився стягати з себе шкуратянку.

* * *

Коли машина везла Пельрена вкупі з похмурим інспектором та мовчазним Рів'єром до Буенос-Айреса, пілот зажурився. Воно-то радісно — викрутитись із халепи і, ставши твердо на землі, лаятися на всі заставки. Така втіха!.. А все ж, як згадаєш, моторошно стає...

Борюкання з циклоном — це в кожному разі щось реальне, щире. Зовсім інше — образ речей, коли їм здається, що вони самі.

«Як під час бунту, — обличчя людей лише трохи бліднуть, але як міниться усе довкола!»

Він пробуджував у собі спогади.

Він летів над Андами. Тут залягло царство глибоких снігів. І в це нагромадження вершин сніги внесли спокій — як вносять його сторіччя в зруйновані замки. На двісті кілометрів — жодної людини, жодного подиху життя, жодного руху. Самі стрімчаки, до шести тисяч метрів заввишки, самі кам'яні кереї, що спадають униз рівними складками, сама грізна тиша навкруг.

Скоїлося це біля шпиля Тупунгато...

Він замислився. Авжеж, саме там і побачив він це диво.

Спершу нічого й не вгледів — просто йому стало якось бентежно. Так іноді гадаєш, що ти — сам, і раптом чуєш: ні, ти не сам, хтось таки дивиться на тебе. Пельрен же — правда, надто пізно і ще не розуміючи, яким саме чином, — відчув, як навколо стягується кільце гніву. Та й по всьому. Звідки ж вихопився той гнів?

І як він здогадався, що гнівом пашать каміння й сніги? Бо ж здавалося, нічогісінько не сталося; не було й сліду близької бурі. Та перед його очима зароджувався інший світ, чимось одмінний від звичного. Невимовно тужно Пельрен

споглядав незаймані верховини, снігові хребти, майже такі самі білі, як і завжди. Все це поволі оживало — як той люд.

Пілот ще не став до бою; він міцно стис штурвал. Щось починалося, чого він не розумів. Він увесь напружився, як звір перед стрибком, але все, що він бачив перед собою, було спокійне. Так, спокійне, та в цьому спокої чайлася дивна могуть.

Нараз усе загострилося. Хребти й шпилі стали зненацька гострі; Пельрен відчув, що вони, мов корабельний ніс, крають пружний вітер. Далі вони нібито закружляли довкола нього й повернули, як ті величезні кораблі, готуючись до бою. А потім схопилося курище: воно летіло над снігами і маяло на вітрі, наче вітрило. Тоді, шукаючи, куди б, як доведеться, відступити, пілот озирнувся і сторопів: Кордильєри позаду зрушились.

— Тут мені й капець.

Попереду гостроверхий стрімчак, як той пробуджений вулкан, вергнув сніговою лавою. Тоді вибухнув ще один шпиль, трохи праворуч. І от закурились усі вершини: здавалось, їх підпалює одну по одній невидимий факельник. Зануртувало першим крутіжем повітря, і гори круг Пельрена захитались...

Нелюдська сутичка майже не залишає сліду: пілот уже не міг добре пригадати страшенну хвищу, яка закрутила його. Лише запам'яталося, як він завзято борсався в тому сірому полум'ї.

Він замислився.

«Циклон — ще нічого. Тут уже рятуєш свою шкуру. Але поки він ще не почався! Це перша зустріч!»

Здавалось, нині серед тисячі облич він зможе впізнати це люте обличчя, і все ж він уже забув його.

IV

Рів'єр дивився на Пельрена. За двадцять хвилин той виїде з машини і, притомлений, обважнілий, піде кудись із юрбою. Мабуть, він подумає: «Ху, та й натовився... Отак гарувати!». І скаже дружині: «А тут таки краще, ніж над Андами!», або щось отаке... Проте він майже зрікся всього, за що так цупко тримаються люди; він оце дізнався, яка це все мізерія. Він прожив кілька годин по той бік декорацій, прожив, не знаючи, чи пощастить йому віднайти це місце з його вогнями, чи побачить іще раз друзів дитинства, нехай нудних, але таких любих — усі дрібні вади людські.

«У будь-якій юрбі, — думав Рів'єр, — є люди, котрі нічим не відрізняються від неї. Але вони вісники Чудесного й самі того не відають. Хіба що...»

Рів'єр побоювався деяких шанувальників авіації. Вони не розуміють святого змісту нелегкого пілотського ремесла; їхні захоплення спотворювали саму суть пригоди й принижували людей. Проте Пельрен мав благородну велич людини, якій відомо краще, ніж будь-кому, чого вартий наш світ, коли глянути на нього збоку, і тому грубувато відкидав їхню незграбну похвалу.

Рів'єр привітав його по-своєму:

— Як вам пощастило?

Йому подобалося, що Пельрен говорив про своє ремесло просто, говорив про польоти, мов той коваль про ковадло.

Пельрен, трохи не перепрошуючи, заходився пояснювати: «Відступати мені було нікуди». Та й ще він нічого не бачив: сніг засліплював зір. Але його врятували сім тисяч метрів. «Поки я долав гори, мені доводилося летіти